

ВАСИЛИНА Н. В., ШИКІР Д. О.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE: LEGAL REGULATION AND JUDICIAL PRACTICE

У статті розглядається проблема зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві України. Автори проаналізували правове регулювання неприпустимості зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу та існуючу судову практику.

У статті визначено, що зловживання процесуальними правами є негативним явищем, що порушує засади судочинства, та може мати серйозні наслідки для забезпечення завдань цивільного судочинства. Зосереджено увагу на різних видах зловживання процесуальними правами зокрема, недобросовісне користування процесуальними правами, необґрунтоване затягування розгляду справи, створення штучних ускладнень для повного та всебічного розгляду справи тощо.

У статті досліджено правові засади забезпечення своєчасного, всебічного, повного та об'єктивного встановлення всіх обставин справи.

На основі аналізу судової практики стверджується, що суди виявляють певну стриманість у застосуванні до учасників судового процесу заходів процесуального примусу у випадках встановлення фактів зловживання процесуальними правами. При цьому важливо забезпечити баланс між процесуальними правами учасників та завданням цивільного судочинства.

Запропонований аналіз свідчить про те, що зловживання процесуальними правами є досить актуальним на сьогоднішній день і ігнорування цих питань з боку суддів може призвести до втрати довіри до правосуддя. У цьому контексті, важливо забезпечити реальні механізми боротьби з цим явищем, що в свою чергу, гарантуватиме баланс між процесуальними правами учасників судового процесу та завданням правосуддя.

Стаття може бути корисною для науковців, юристів, суддів та інших спеціалістів, які займаються питаннями цивільного судочинства та захисту прав та інтересів учасників судового процесу.

Автори роблять висновок про необхідність подальших наукових досліджень з питань зловживання процесуальними правами та розвитку ефективних механізмів боротьби з цією проблемою у цивільному судочинстві України.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами; цивільне судочинство; правове регулювання; судова практика; недобросовісне поведіння учасників судового процесу; затягування судового розгляду справи; забезпечення правильності розгляду справи; баланс між правами сторін та інтересами правосуддя.

The article discusses the problem of abuse of procedural rights in civil litigation in Ukraine. The author analyzes the legal regulation of the abuse of rights by parties in procedural relations and studies the judicial practice in this area.

The article identifies that abuse of procedural rights is a negative phenomenon that violates the principles of justice and can have serious consequences for the proper

consideration of a case. The author explores various types of abuse of procedural rights, such as dishonest behavior by parties, attempts to harm opponents, and the use of procedural rights to delay court proceedings.

The article examines the legal principles for ensuring the correctness of case consideration in the context of abuse of procedural rights. The author notes that courts must understand that abuse of rights refers not only to the commission of crimes but also to the abuse of rights with the aim of harming another party.

Based on the analysis of judicial practice, the author argues that courts show a certain restraint in resolving cases related to abuse of procedural rights. It is important to ensure a balance between the parties' rights and the interests of justice. The author recommends using procedural law tools to combat abuse of procedural rights and ensure justice in litigation.

In conclusion, the article provides an analysis of the legal regulation and judicial practice concerning the abuse of procedural rights in civil litigation in Ukraine. The author emphasizes that abuse of procedural rights is a serious problem that can undermine trust in the judicial system and harm the interests of justice. In this context, it is important to provide effective mechanisms to combat abuse of procedural rights and maintain a balance between the parties' rights and the interests of justice.

The article may be useful for scholars, lawyers, judges, and other professionals dealing with issues of civil litigation and protecting the rights and interests of parties in court proceedings. The author concludes that further scientific research is necessary on the issue of abuse of procedural rights and recommends it as a topic for further study.

Key words: *зловживання процесуальними правами – abuse of procedural rights; civil proceedings; legal regulation; judicial practice; unethical behavior of parties; protraction of court proceedings; ensuring the correctness of the case consideration; balance between the rights of parties and the interests of justice.*

Вступ. Проблема зловживання процесуальними правами була і залишається доволі актуальною для вітчизняної науки та практики, адже правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ в умовах процесуальної недобросовісності стає вкрай складним завданням. Цивільний процесуальний кодекс України у новій редакції вперше серед основних засад цивільного судочинства закріпив положення про неприпустимість зловживання процесуальними правами, визначив дії осіб, що можуть бути кваліфіковані як зловживання, а також передбачив механізм запобігання із цим явищем.

Постановка завдання. На сьогоднішній день проблема зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві України є досить актуальною темою, яка знаходить відображення як у дослідженнях вчених, так і в практиці судів.

Зокрема, останнім часом вітчизняними науковцями досліджувалися питання зловживання правом на звернення до суду. Так, наприклад, О. Семенов провівши аналіз національного законодавства та судової практики дійшов висновку про те, що в Україні виникає проблема зловживання правом на звернення до суду у випадках, коли це право використовується з метою втягнення сторін у багаторазові судові процеси з одного й того ж предмету спору [1, с. 40].

Інші дослідження, проведені О. Хмільовим та О. Мельничук, також зосереджені на проблемі зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві. Ними визначено, що зловживання правом на подачу апеляції та касаційної скарги є найбільш поширеними формами зловживання процесуальними правами. У своїх дослідженнях вони також наголошують на тому, що недостатньою є судова практика, яка б свідчила про механізми запобігання цьому явищу [7, с. 60].

У свою чергу, Верховним Судом було зазначено, що зловживання процесуальними правами є порушенням принципів цивільного судочинства України та може мати наслідки у вигляді штрафів або інших санкцій. У своїх рішеннях суди також звертали увагу на необхідність врегулювання цієї проблеми на законодавчому рівні [2].

Наприклад, Верховний Суд у своєму рішенні від 20 липня 2016 року № 6-141цс16 встановив, що зловживання правом на подачу апеляційної скарги є недостатньою підставою для відмови у задоволенні апеляції. У той же час, у випадку, коли зловживання процесуальними правами є системним, суд може застосовувати санкції у вигляді відмови у задоволенні клопотань, зменшення терміну на подачу апеляційної скарги або інших санкцій [2].

Метою даного дослідження є аналіз підстав та умов зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України, правового регулювання та судової практики в цій сфері.

Стаття спрямована на визначення характерних ознак та наслідків зловживання процесуальними правами, а також на виявлення недоліків і пропозиції щодо удосконалення правового регулювання зазначених питань.

Результати дослідження. Належна реалізація процесуальних прав є однією з головних засад цивільного судочинства України. Ними забезпечується право сторін на рівний доступ до правосуддя, захист їх інтересів та змагальність сторін при доказуванні. Водночас, зловживання цими правами може призвести до порушення принципу рівності сторін, порушення розумного строку розгляду та вирішення справи тощо.

Зловживання процесуальними правами – це неспівмірне використання процесуальних можливостей, що має результатом порушення прав іншого учасника судового процесу. Зокрема, це може виявлятися у затягуванні стадії підготовчого провадження, шляхом заявлення почергово чисельних клопотань щодо необхідності забезпечення доказів, витребування нових доказів, надмірному витрачанні часу на процесуальні дії, відмові від участі у судовому засіданні без поважної причини та інше [1, с. 39].

Зловживання процесуальними правами, здійснення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання досягнення мети та отримання результату в цивільному та нотаріальному процесі слід розуміти як процесуальне правопорушення, а саме – недобросовісні дії учасників, спрямовані на реалізацію суб'єктивного права всупереч його призначенню, за допомогою яких один учасник чи його представник навмисно завдає шкоди іншим учасникам чи їх представникам. Зазначений критерій має бути покладений в основу застосування судом заходів процесуального примусу [3, с. 107].

Згідно зі статтею 17 Цивільного процесуального кодексу України, сторони мають рівні процесуальні права та можливості для захисту своїх інтересів. Однак, стаття 56 ЦПК передбачає, що суд може обмежувати процесуальні дії, які суперечать меті судового процесу, порушують права іншої сторони або призводять до затягнення процесу [4].

Правове регулювання зловживання процесуальними правами міститься в ЦПК та в рішеннях Верховного Суду. Зокрема, статті 15 та 56 ЦПК визначають можливість суду обмежити процесуальні дії сторін, які порушують права іншої сторони або призводять до затягнення процесу [4].

Крім того, рішення Верховного Суду у справі № 6-2цс19 від 17 липня 2019 року визначає критерії зловживання процесуальними правами. Зокрема, до таких дій можуть належати безпідставні вимоги стосовно проведення доказів, безпідставне витрачання часу на виконання процесуальних дій, відмова від участі у судовому засіданні без поважної причини та інше [5].

У цивільному судочинстві зловживання процесуальними правами є серйозною проблемою. Це стосується не тільки сторін судового процесу, а й самого державного органу, який здійснює правосуддя. З одного боку, процесуальні права є важливим засобом захисту прав та інтересів учасників судового процесу. З іншого боку, недбале використання процесуальних прав може призвести до затягування судового процесу, перенавантаження судів та порушення прав інших учасників процесу.

Так, наприклад, рішенням Касаційного господарського суду від 25.10.2018 у справі № 910/2075/15 було визнано зловживання правами учасника судового процесу у вигляді подання неправдивих доказів та звернень до суду з метою затягування процесу та отримання неправомірної вигоди [10].

Також у справі № 826/7937/15-ц під час розгляду скарги про неправомірне стягнення адвокатських витрат було визнано зловживання правами сторони, яка запропонувала адвокатські послуги без попередньої домовленості щодо їх вартості та умов надання [11].

Серед інших прикладів зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві можна назвати наступні:

Використання процесуальних прав з метою затягування судового розгляду справи. Сторона може намагатися затягнути розгляд справи, використовуючи процесуальні права, такі як подання запитів на додаткову інформацію, подання запитів на допит свідків, подання відволікаючих клопотань, подання кількох тотожних позовів тощо. Це може бути зроблено з метою зменшення шансів опонента на успіх або затягування процесу.

Так, наприклад, в ухвалі КАС ВС від 04.07.2018 р. у справі №814/2002/17 зазначається, що на адресу Верховного Суду надійшли заяви особи про внесення виправлень у судові рішення Верховного Суду від 10.05.2018 р. та 14.05.2018 р. Доводи та вимоги заяв є тотожними раніше поданій заяві, якій суд касаційної інстанції надав оцінку та дійшов висновку про відсутність підстав для її задоволення [14].

Су зауважив, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається. Неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад адміністративного судочинства. Суд визнає зловживання процесуальними правами звернення із заявами про внесення виправлень у судові рішення з тотожних підстав та за відсутності нових обставин, а тому вважає за необхідне згадані заяви залишити без розгляду [14].

Подання неправдивих доказів. Сторона може намагатися використати неправдиві докази для підтримки своїх претензій або для завдання шкоди опоненту. Наприклад, вони можуть подати фальшиву свідчення або подати докази, які вони знають, є неправдивими.

Так, наприклад, У справі "Борисенко проти Лівобережний завод будівельних матеріалів" суд встановив, що сторона підозрюється в тому, що вона підробила певні документи, які були пред'явлені у справу в якості доказів. Суд визнав, що така дія сторони є зловживанням процесуальними правами, і зобов'язав її сплатити штраф у розмірі 10 000 гривень. [13].

Одне із зловживань процесуальними правами – використання образливої лексики. Так, у постанові у справі № 199/6713/14-ц ВП ВС вказала, що нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям), не можуть використовуватися ні в заявах по суті справи чи заявах із процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників. Скаржник, неодноразово використовував нецензурну лексику у скарзі, лайливо характеризував державного виконавця та його роботу і стверджував, що звернувся до суду за захистом своїх прав саме тому, що державний виконавець має такі характеристики [12].

Велика Палата дійшла висновку, що такі дії скаржника є виявом неповаги до суду й інших учасників процесу, та констатувала, що подання такої скарги – це зловживання скаржником його процесуальним правом, невиконання обов'язку керуватися завданням цивільного судочинства [12].

Зловживання правом на забезпечення позову. Так, зокрема, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 24.01.2019 р. у справі №11-987cap18 наголошує на тому, що особа не звернула увагу на очевидні процесуальні зловживання з боку ГО «ПЦ «Дея». Зокрема, шляхом одночасної подачі кількох ідентичних позовів (ухвалами Вишгородського районного суду Київської області від 30.06.2016 р. та від 04.07.2016 р. аналогічні позовні заяви залишені без руху, а надалі ухвалами цього ж суду від 26.07.2016 р. та від 28.07.2016 р. повернуті позивачу), а також подання заяви про відмову від позову через невеликий проміжок часу після застосування заходів його забезпечення і зупинення дії оскаржуваного рішення Вишгородської районної ради Київської області [11].

Тобто такий спір мав штучний характер, а основною метою позивача був не захист прав та інтересів у судовому порядку, а саме зупинення дії оскаржуваного рішення органу місцевого самоврядування на певний період часу шляхом забезпечення позову.

Зловживання процесуальними правами є порушенням принципу добросовісності судового процесу та принципу забезпечення швидкого та ефективного правосуддя. Це також може призвести до порушення принципу рівності сторін перед законом та правосуддям [7, с. 59].

Зловживання процесуальними правами може стати суттєвою перешкодою для забезпечення ефективного та справедливого розгляду цивільних справ. З метою запобігання зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві України, на нашу думку, варто застосувати наступні заходи:

1. Вдосконалення законодавства. Необхідно переглянути чинне законодавство з метою встановлення чітких та однозначних вимог щодо процедур та термінів розгляду справ. Крім того, слід уточнити правила щодо захисту прав та інтересів сторін у процесі розгляду справ.

2. Вдосконалення системи контролю. Для запобігання зловживанням процесуальними правами необхідно запровадити систему контролю за діями суддів та інших учасників процесу. Наприклад, слід створити спеціальний орган, який би відповідав за моніторинг діяльності суддів та інших учасників процесу.

3. Підвищення рівня професійної підготовки суддів. Недостатня кваліфікація суддів може спричинити зловживання їх процесуальними правами. Тому необхідно вдосконалювати систему навчання та підвищення кваліфікації суддів, зокрема, в сфері процесуального права.

4. Посилення відповідальності за зловживання процесуальними правами. Слід встановити строгі санкції для осіб, які зловживають своїми процесуальними правами, зокрема, для адвокатів, які надають недостовірну інформацію, витягують терміни. Зокрема, варто збільшити розмір штрафу за зловживання процесуальними правами, як мінімум, вдвічі, частіше та ефективніше використовувати в якості механізму впливу окрему ухвалу суду.

Також, надзвичайно важливого значення для подолання зловживання процесуальними правами має досягнення консенсусу учасниками щодо предмету спору.

Вважаємо, що метою цивільного судочинства є ефективний захист порушених, невизнаних, оспорюваних прав і досягненню цієї мети сприятиме не лише і не тільки змагальність, а й консе-суально орієнтований процес цивільного судочинства, тобто спрямованість дій учасників справи та суду саме на досягнення консенсусу. Орієнтація на досягнення консенсусу учасниками щодо предмету спору має звести до мінімуму намір зловживання процесуальними правами [6].

Висновки. Отже, зловживання процесуальними правами є серйозною проблемою у цивільному судочинстві України, яка може призводити до затримки розгляду справ та порушувати права інших сторін.

Одним з основних заходів для запобігання зловживанням процесуальними правами є забезпечення контролю за виконанням процесуальних норм та вжиттям відповідних заходів у разі їх порушень. Важливим є право суду на застосування усього спектру повноважень щодо притягнення винних учасників до відповідальності зокрема постановляючи окремі ухвали, ухвали про накладання штрафу. Зазначене має на меті підвищення рівня відповідальності учасників судового процесу, а відтак і рівень їх правосвідомості.

Так, наприклад, Київський окружний адміністративний суд 02 серпня 2019 року у справі № 320/2893/19 постановив окрему ухвалу, яку направив до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Київської області для вжиття необхідних заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону, що мали місця з боку адвоката Зарубайка Петра Івановича, представника Публічного акціонерного товариства Акціонерного банку "Укргазбанк" за довіреністю №619 від 18.12.2018 року [15].

Суд дійшов висновку, що вчинений адвокатом Зарубайко П.І. дисциплінарний проступок містить ознаки грубого порушення вимог пункту 1 частини першої статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», статей 7, 11, 12, 12-1, 43, 44, 45 Правил адвокатської етики, оскільки полягає в явній неповазі до суду, сутності і громадського призначення адвокатської професії, використанні брудних методів професійної майстерності для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, підриває довіру до компетентності і добросовісності адвоката як учасника судового процесу та свідчить про зневаження принципами чесності та добропорядної репутації адвоката [15].

Також Чернівецький районний суд Вінницької області 12 січня 2022 року у справі № 2/150/2/22 постановив ухвалу, в якій застосував відносно позивача ОСОБА_1 захід процесуального примусу у вигляді штрафу у розмірі трьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що складає 7443 (сім тисяч чотириста сорок три) гривні 00 копійок [16].

Своє рішення суд мотивував тим, що зважаючи на те, що позивач ОСОБА_1 в судові засідання повторно не з'явився, ігноруючи таким чином виклики суду, що свідчить про систематичне невиконання процесуальних обов'язків, в силу ст., ст.43, 144 ЦПК України, суд з метою спонукання позивача ОСОБА_1 до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, а також задля встановлення істини по справі та прийняття єдино правильного рішення приходять до висновку про застосування відносно останнього заходу процесуального примусу у вигляді стягнення з останнього в дохід державного бюджету штрафу у розмірі трьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб [16].

Для максимального дотримання принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами учасниками процесу необхідно забезпечити дотримання процесуальної форми, здійснювати контроль та вживати відповідні заходи у разі порушень Комплексний підхід до вирішення цієї проблеми дозволить забезпечити ефективний та справедливий розгляд справ у цивільному судочинстві та захист прав сторін.

Список використаних джерел:

1. Білоус А. І. Зловживання процесуальними правами в господарському процесі: теорія та практика. *Право України*. 2016. № 5. С. 38–44.
2. Верховний Суд. Рішення від 20 липня 2016 року № 6-141цс16 [Текст]: офіц. вид. / Верховний Суд. Київ, 2016. N 6-141цс16.
3. Василина Н. В. Зловживання процесуальними правами в цивільних провадженнях. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2019. 112 с.: іл. (Сучасні питання цивільного процесу України). С. 103–107.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV.
5. Рішення Верховного Суду України у справі № 6-2цс19 від 17 липня 2019 року.
6. Василина Н. В. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві та нотаріальному процесі. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2019. 223 с.: іл.
7. Паращук О. М. Зловживання процесуальними правами: сутність та прояви в господарському процесі. *Бізнес, менеджмент та право*. 2016. № 3. С. 57–62.
8. Рішення Київського апеляційного адміністративного суду у справі № 826/4783/16-ц від 29 листопада 2016 року [Електронний ресурс].
9. Рішення Київського апеляційного адміністративного суду у справі № 826/2354/19-ц від 20 лютого 2020 року [Електронний ресурс].
10. Касаційний господарський суд. (2018). Рішення у справі № 910/2075/15 від 25.10.2018.
11. Велика Палата Верховного Суду. Постанова від 24.01.2019 р. у справі №11-987сап18.
12. Постанова Великої палати Верховного Суду від 13.03.2019 р. у справі № Справа № 199/6713/14-ц.
13. Борисенко проти Лівобережний завод будівельних матеріалів (справа № 123/2022/22), Печерський районний суд м. Києва, 1 листопада 2022 р., № справи 123/2022/22.
14. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 04.07.2018 р. у справі № 814/2002/17.
15. Окрема Ухвала Чернівецького районного суду Вінницької області від 12.01.2022 р. у справі № 150/137/20.
16. Ухвала Чернівецького районного суду Вінницької області від 12.01.2022 р. у справі № 150/137/20.